

УДК 378.147:78

Лай Сяоцян
Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського

МЕТОДИЧНІ ВЕКТОРИ ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

У межах представленої статті розглянуто специфіку вокальної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва в контексті взаємодії її складових. Для цього здійснено спробу умовно виокремити методичні вектори вокальної підготовки, а саме: формування у студентів вокально-технічних навичок, оволодіння майбутніми фахівцями теоретичними знаннями основ голосоутворення та розвиток у них вокально-виконавських умінь. Виявлення механізму взаємодії між означеними векторами-напрямами дозволило конкретизувати поняття “вокальна підготовка”, яку ми розглядаємо як процес максимального розвитку у студентів здатності до глибокого розуміння змісту музичних образів та втілення їх у досконалій співацько-виконавській формі.

Ключові слова: вокальна підготовка, методичний вектор, вчитель музичного мистецтва, спів, вокал, техніка голосоутворення, вокально-виконавські вміння.

Постановка проблеми. Згідно з вимогами до організації цілісності професійної освіти підготовка спеціаліста має будуватися як комплексна цільова програма, орієнтована на певний результат, а не як проста сума незалежних один від одного автономних навчальних дисциплін і дій учасників цього процесу. Результатом системного аналізу професійної підготовки є розкриття її деяких закономірностей як окремих сторін цілісного процесу освоєння діяльності. Аналіз компонентів системи у їх взаємодії дає уявлення про структуру всієї системи, про її внутрішню організацію. Зміст кожної окремої дисципліни при такому підході має виступати не як самостійна цілісність, а як органічна частина цілісного процесу. Інакше у студентів формуються незалежні один від одного предметні знання і вміння, що вступають у протиріччя з вимогами професійної діяльності до комплексного, інтегрованого їх використання. За поглядами В. Беспалько “...розкриття змісту кожного елементу педагогічної системи у вигляді однозначних і чітко відтворюваних описів їхньої суті, змісту, діагностуючих ознак і становить системно-методичне забезпечення процесу підготовки спеціалістів” [1, 9].

Стосовно вокальної підготовки майбутнього вчителя музики також слушним є підходи, що забезпечують її цілісність та різноманітну

методичну спроможність вчителя музики-вокаліста. Визначення найбільш актуальних методичних аспектів, якими послуговуються вчителі музики в своїй практичній педагогічній, а також і виконавській діяльності потребує усвідомлення цих напрямків, за якими формується фахова компетентність вчителя музики-вокаліста.

Аналіз актуальних досліджень. Сучасна вища школа має значні здобутки у сфері вокального навчання, зокрема, в таких її напрямках як технологічно-виконавський (Н. Андгуладзе, В. Антонюк, Л. Арутюнова, В. Бриліна, Л. Дерев'янка, О. Матвеева, Н. Овчаренко, Г. Панченко, В. Прокопьев, О. Прядко, Г. Стасько) та методичний (Л. Василенко, Л. Гавриленко, Н. Гонтаренко, Н. Гребенюк, М. Жишкович, А. Кравченко, О. Краснова-Соколова, Л. Лабінцева, Т. Ткаченко, Л. Тоцька, Н. Швець, Чжан Яньфен, Чжоу Сяоянь, Шень Сян, Цзоу Чанхай, Юй Ісюань, Юань Хуейцинь, Тао Сяо-вей, Ван Шаньку, Інь Ює, Лю Лан, Лю Цюлін, Юй Дуган та ін.). Здійснений аналіз цих досліджень свідчить, що у науковому середовищі та в практичному просторі вищих педагогічних навчальних закладів привертають увагу вчених різні аспекти діяльності вчителя музики, зокрема його підготовка до творчого виконання фахових функцій на основі вокального мистецтва. Між тим, найбільш актуальними та цікавими в методичній точці зору є питання вокальної техніки, звукоутворення. Останнім часом питання методики вокального навчання приваблюють молодих вчених з Китаю. Це пояснюється потребами мистецько-освітнього процесу Китаю щодо опанування європейською вокальною спадщиною. Остання потребує принципово іншу методику виконання та й навчання, ніж та, що є традиційною для Китаю.

Між тим, методичні аспекти вокального навчання стосуються не лише техніки виконання, а й інших, більш широких проблем.

Тому для вирішення цього завдання ми маємо за мету розглянути методичні вектори вокальної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва в контексті взаємодії її складових.

Виклад основного матеріалу. З нашої точки зору, методичні вектори відповідають сутності досліджуваного феномену. Тому слушним є уточнити визначення основного поняття. Опрацювання спеціальної вокальної літератури, а також аналіз практики вокальної підготовки на мистецьких факультетах педагогічних університетів підштовхнули нас до спроби вирішення питання – що ж таке вокал, а звідси й вокальна підготовка? Чи є спів вокалом, а вокал – співом? Часто ці поняття ототожнюються, але, на наш погляд, терміни “спів” і “вокал” дещо різні за своєю суттю, і у цьому нас переконують їх визначення. Так, спів розглядається як: “омузикалена” мова (В. Єрмолаєв, Н. Лебедева); засіб пізнання великого світу почуттів людини (К. Злобін); здатність голосу виражати музичні думки (Л. Дмитрієв); засіб вираження найвищого духовного світу людини (В. Морозов); акт творчого самовираження (М. Бурно); природний спосіб вираження естетичних почуттів (О. Ростовський).

Безперечно, що спів – це насамперед музика, яку утворює людина власним голосом. Під час співу людина не дає собі ніяких наказів, не замислюється над тим чи гарно вона це робить, чи інтонаційно чисто лунає її голос. Вона не стежить ні за принципами звуковедення, ні за акустичними явищами тощо. Вона просто співає, показуючи свою сутність. В такому аспекті спів – це вид творчої діяльності людини, спрямованої на розкриття її співочих здібностей, на вираження власного настрою і почуттів. Співацький голос при цьому може бути тембрально привабливим чи ні, “поставленим від природи” чи недосконалим, але ми завжди визначаємо, що ця дія є спів. Однак цей спів не можна назвати вокалом, бо якщо ми відчуваємо, що співак не володіє своїм голосом, – це переконує нас у його вокальній некомпетентності. Отже, існує інший, так званий “вчений” спів (за В. Антонюк). Такий спів, як підкреслює А. Саркісян, “має свою логіку, свої закони виразності, вимагає свого звучання голосних, своєї особливої манери вимовляння приголосних, своєї інтонаційної структури, тобто своїх специфічних координацій у роботі голосового апарату” [7, 27]. Саме такий спів є предметом вокального дослідження і саме вокал вивчає процеси, що поєднуються у співі, – акустичні якості звуку, біофізичні механізми голосоутворення, психологічні аспекти пізнавально-творчої діяльності та педагогічні фактори управління співацьким процесом.

Поняття “вокал” первісне пов’язано з професійністю – ще з часів античності, коли спів став набувати характеру професійного мистецтва. Вокал, як визначає Л. Дмитрієв, це професійно оформлений співацький голос. Наукова праця Р. Юссона започаткувала розвиток вокальної педагогіки як самостійної науки, що ґрунтується на накопиченому багатому науковому потенціалі суміжних наук (фоніатрії, фізіології, акустики, психології, біофізики тощо). Широкий спектр наукових досліджень цих наук (як вітчизняних, так і зарубіжних) дав змогу педагогам-вокалістам дібрати оптимальний інформаційний матеріал для вдосконалення вокальної підготовки майбутніх спеціалістів. Тому вокал слід розглядати, з одного боку, як вокальне мистецтво – вид музичного виконання, що базується на майстерності володіння співацьким голосом, а з іншого, – як результат наукового підходу до формування співацького голосу, який обґрунтовує процеси голосоутворення і звуковедення. Статус педагогічної науки, як підкреслює Г. Стасько, дає змогу розглядати формування концептуальних основ вокальної педагогіки в контексті цілісної системи освіти “через формування світоглядних, дійових і творчих якостей особистості, через конкретний обсяг спеціальних знань, умінь і навичок, сконцентрованих у змісті спеціальної вокальної підготовки майбутніх педагогів-музикантів” [8, 41].

Вокальна підготовка, відповідно до поглядів видатних педагогів-вокалістів: Д. Аспелунда, Л. Дмитрієва, Д. Євтушенка, А. Здановича, К. Злобіна, М. Микиші та ін., розглядається як процес “постановки голосу”, що виражається у пристосуванні голосового апарату до професійного співу і відтворюється у меті досягнення певної природності і

свободи звукоутворення; стійкості й рівності звучання голосу; максимальному розширенні його діапазону, а також зростанні його сили; блиску і краси тембру; набутті дзвінкості, польотності, здатності “литися” на одному диханні при максимальній витраті енергії. Даний перелік якостей професійного співу є бажаним у вокальній підготовці майбутнього вчителя музики. Але, враховуючи той рівень вокальних здібностей, що найчастіше трапляється у студентів музично-педагогічних факультетів, неможливо наголошувати на необхідності саме такого співацького звучання. В роботах Л. Арчажнікової, Н. Добровольської, Н. Орлової, Г. Стулової та інших підкреслюється, що вчителю музики не обов’язково мати великий за об’ємом та силою голос. Головне – вміти ним керувати, володіти надійною вокальною технікою, щоб, з одного боку, бути зразком для учнів, а з іншого – з успіхом витримувати ті голосові навантаження, які доведеться відчувати при виконанні своїх професійних обов’язків.

Відповідно до цього, а також на основі опрацювання спеціальної вокальної літератури ми спробували умовно виокремити методичні вектори вокальної підготовки, а саме: формування у студентів вокально-технічних навичок, оволодіння майбутніми фахівцями теоретичними знаннями основ голосоутворення та розвиток у них вокально-виконавських умінь.

Першоосновою співацького розвитку педагога вокалу завжди вважали методика формування технічних навичок співу учнів. Так, В. Ємельянов у своїх роботах, присвячених застосуванню фонопедичного методу у співацькому розвитку школярів, відокремлює технічний розвиток учнів від виконавського, вважаючи його найбільш значущим для опанування учнями основ голосоутворення [4]. Н. Гребенюк також підкреслює: щоб досягнути суттєвих результатів у художньому вихованні співака, необхідно спочатку пройти шлях формування вокально-технічних навичок, які відповідають академічній манері співу [3]. В академічному співі, за визначенням А. Лащенко, є деяка кононізація і нормативність, викликані необхідністю виявлення і закріплення універсальних і художньо виправданих засобів співацької техніки. “Академічний спів – це вокальна техніка, що забезпечує високий “коефіцієнт корисної дії” за інтенсивністю звучання, висотою, тембром і витривалістю голосу” [6, 44]. Тому вокальну підготовку в науково-методичній літературі розглянуто як педагогічно спрямовану систему індивідуальних занять, мета яких полягає в оволодінні стійкою вокальною технікою, тобто здатністю свідомо і впевнено керувати процесом фонації залежно від вокально-технічних і художніх вимог музичного твору. Зазначений процес здійснюється на основі формування у студентів основних механізмів голосоутворення: акустичних (висота звуку, сила звуку, чистота інтонації, наявність високої і низької співацької форманти, тембральна привабливість, польотність голосу, вібрато, імперданс тощо); фізіологічних (співацьке дихання, атака та опора звуку, нервово-м’язовий комплекс вокальної моторики тощо); орфоепічних (чіткість дикції, прикритість та округлість звуку, система навичок з

вокальної орфоєпії); психолого-педагогічних (вокальний слух, усвідомлене керування процесом голосоутворення і звуковедення тощо). У комплексі вони становлять структуру вокально-професійних умінь, на яких ґрунтується процес формування співацького голосу і які забезпечують необхідний рівень підготовленості вчителя музичного мистецтва до діяльності в загальноосвітній школі.

Однак наведене визначення не дає повного уявлення про той комплекс знань, умінь і навичок, який потрібний майбутнім вчителям музичного мистецтва і становить зміст їх вокальної підготовки. Визначаючи сутність вокальної підготовки студентів, ми враховували специфіку самого співацького процесу, засвоєння якого відбувається в комплексі як практичних умінь та навичок, так і теоретичних знань. Пояснити це можна тим, що теоретичні знання з вокальної педагогіки і практичний досвід використання навчальних дій як механізмів керування функціональною роботою голосоутворюючих органів перебувають у постійному взаємозв'язку і взаємодії. Підтвердженням цієї думки є висловлювання Ю. Юцевича, котрий зазначає, що завдання вокальної підготовки “мають ґрунтуватися на досить широкому колі знань щодо природи та механізмів голосоутворення, закономірностей формування співацького голосу та керування цим процесом, розуміння сутності складних фонаційних явищ, які відбуваються в людському організмі” [9, 3]. Більше того, саме наукові дані про співацький голос, про режим роботи голосового апарату під час співу виступають, за визначенням К. Злобіна, поєднуючою платформою між викладачами співу у їх бажанні утворити єдину модель навчання вокальному мистецтву [5].

Твердження, що вокал ніколи не буде наукою, а завжди є мистецтвом, що “ніяка книга не навчить співати” – безумовно правильне. Однак воно зміщує виконавство із викладанням і не враховує того, що мистецтво співу здійснюється організмом людини, який під час співу мовби перетворюється на музичний інструмент, одухотворений думкою та словом, і діє згідно зі складними фізіологічними законами. Знання законів та норм голосоутворення, побудови голосового апарату, біофізичних та орфоєпічних основ вокальної мови, закономірностей виконавського процесу – має бути для майбутнього фахівця обов'язковим, бо ніяка вокальна майстерність не врятує його від помилок, усунення яких є для вчителя музичного мистецтва необхідним і усвідомленим етапом професійної діяльності. Таким чином, оволодіння теоретичною базою вокальної педагогіки є одним із напрямків вокальної підготовки майбутніх учителів музики.

Якщо формування технічних навичок є першоосновою вокальної підготовки студентів, то її головним завданням має бути розвиток вокально-виконавських умінь майбутніх спеціалістів. Метою вокального навчання студентів, на думку Н. Гребенюк, є побудова єдиного художнього образу за допомогою засобів музичної, вокальної та словесної виразності [3]. Б. Штейнпресс та І. Ямпольський вважають вокально-виконавську

майстерність кінцевим результатом вокальної підготовки студентів, що виявляється в емоційно-образному розкритті музичного змісту твору [10].

Проблема виконавської творчості досить широко вивчена в музично-педагогічній літературі. Виконавський процес можна охарактеризувати такими положеннями:

1. Виконання стає соціально-значущим і фіксується в пам'яті культури, коли за ним стоїть яскрава творча індивідуальність.

2. Мета виконавця – творчо відтворити музичний твір.

3. Насичення виконавського процесу творчим характером шляхом реалізації творчої активності виконавця веде до формування нової якості у виконавській діяльності – інтерпретації.

Матеріальною основою музичного твору є живе звучання музики, а нотний текст – засіб фіксування змісту. Прямим наслідком зазначеної специфічності матеріальної основи музики є та обставина, що в музичному мистецтві вживається поняття інваріанта – незмінної структури характерних ознак твору, а також є “варіантна множина” інтерпретацій. Створення художньої інтерпретації музичного твору – це творчий акт, в якому виконавець розвиває свої творчі здібності, реалізує власну творчу активність, проявляє себе як особистість і створює оригінальний музичний продукт.

Як зазначає В. Бриліна, вокальне мистецтво, впливаючи художніми образами, розкриває естетичну цінність різних явищ дійсності, збагачує світ учнів, розширює їх життєвий досвід, розкриває у них музично-творчі здібності [2, 55]. Отже, мистецтво співу, впливаючи на естетичний розвиток студентів, виявляється в їх умінні розуміти й цінувати красу вокального мистецтва та співацької майстерності, а також самому виконувати твори вокальної музики, що є нелегким і водночас хвилюючим етапом творчого процесу.

Тому для майбутнього вчителя музики необхідне глибоке розуміння суті й специфіки вокального мистецтва як засобу художнього відображення дійсності, його загальноісторичної обумовленості і соціальної значущості. Звідси, вокальну підготовку ми розглядаємо як процес максимального розвитку у студентів здатності до глибокого розуміння змісту музичних образів та втілення їх у досконалій співацько-виконавській формі.

Висновки. Для майбутнього вчителя музики необхідне глибоке розуміння суті й специфіки вокального мистецтва як засобу художнього відображення дійсності, його загальноісторичної обумовленості і соціальної значущості. Звідси, вокальну підготовку ми розглядаємо як процес максимального розвитку у студентів здатності до глибокого розуміння змісту музичних образів та втілення їх у досконалій співацько-виконавській формі. З цієї точки зору методична основа вокальної підготовки є дуже різноманітною.

Виокремлюючи (умовно) технічний, теоретичний і виконавський вектори вокальної підготовки майбутніх учителів музики, ми можемо

сказати, що саме в комплексі вони зорієнтовані на кінцевий результат навчання – сформованість вокальної майстерності, котра, в свою чергу, є результатом засвоєння студентами норм, традицій та цінностей вокального мистецтва. Але безліч жанрів та видів вокальної культури передбачають колективну форму виконавства. Навіть наявність музичного супроводу вже дає підстави розглядати методичний аспект творчої взаємодії. Передача ж цінностей вокального мистецтва не можлива без дотримання певних закономірностей і принципів культури творчої взаємодії майбутніх фахівців із викладачами, концертмейстером, слухачем, учнями.

Перспективою подальших пошуків у напрямі дослідження є детальне вивчення означених нами позицій з метою утворення певної концепції щодо формування культури міжособистісної творчої взаємодії майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вокальної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалько В. П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов / В. П. Беспалько, Ю. Г. Татур. – М. : Высшая школа, 1989. – 144 с.
2. Бриліна В. Л. Вокальна професійна підготовка вчителя музики : [методичний посібник для викладачів та студентів вищих педагогічних і мистецьких закладів] / В. Л. Бриліна, Л. М. Ставінська. – Вінниця : Нова Книга, 2013. – 96 с.
3. Гребенюк Н. Є. Формування вокально-виконавських навичок та роль міжособистісного спілкування у класі сольного співу: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.02 “Музичне мистецтво” / Н. Є. Гребенюк – К., 1994. – 18 с.
4. Емельянов В. В. Развитие голоса (Координация и тренинг) / Виктор Емельянов. – СПб. : Лань, 2006. – 192 с.
5. Злобин К. В. Физиология пения в профилактике заболеваний голоса певцов / К. В. Злобин – Ленингр. отд.: Медгиз, 1958. – 136 с.
6. Лашенко А. П. Хоровая культура: Аспекты изучения и развития / А. П. Лашенко. – К. : Музична Україна, 1989. – 134 с.
7. Саркисян А. В. О некоторых вопросах вокального искусства / А. В. Саркисян // Вопросы вокальной педагогики. – М.: Госмузиздат, 1964. – Вып. 1. – С. 9–29.
8. Стасько Г. Є. Вокальна підготовка майбутнього вчителя музики як основа удосконалення педагогічної майстерності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Стасько Галина Євстахіївна. – К., 1995. – 192 с.
9. Юцевич Ю. Є. Теорія і методика формування співацького голосу : [навчально-методичний посібник] / Юрій Євгенович Юцевич. – К. : ІЗМН, 1998. – 160 с.
10. Штейнпресс Б. С. Краткий словарь любителя музыки. [2-е изд., испр. и доп.] / Б. С. Штейнпресс, И. М. Ямпольский. – М.: Музыка, 1967. – 103 с.

РЕЗЮМЕ

Лай Сяоцянъ. Методические векторы вокальной подготовки студентов педагогических университетов.

В рамках представленной статьи рассмотрена специфика вокальной подготовки будущего учителя музыкального искусства в контексте взаимодействия её компонентов. Для этого условно определены методические векторы вокальной подготовки, а именно: формирование у студентов вокально-технических навыков, овладение

будущими специалистами теоретическими знаниями основ голосообразования и развитие у них вокально-исполнительских умений.

Искусство пения, влияя на эстетическое развитие студентов, проявляется в их умении понимать и ценить красоту вокального искусства и певческого мастерства, а также самому исполнять произведения вокальной музыки, что является нелегким и волнительным этапом творческого процесса. Вокальное искусство, посредством художественных образов, раскрывает эстетическую ценность различных явлений действительности, обогащает личность, расширяет ее жизненный опыт, раскрывает музыкально-творческие способности. Поэтому для будущего учителя музыки необходимо глубокое понимание сущности и специфики вокального искусства как способа художественного отображения действительности, его исторической обусловленности и социальной значимости. Поэтому вокальную подготовку мы рассматриваем как процесс максимального развития у студентов способности к глубокому пониманию содержания музыкальных образов и воплощение их в совершенной певческо-исполнительской форме.

Ключевые слова: вокальная подготовка, методический вектор, учитель музыкального искусства, пение, вокал, техника голосообразования, вокально-исполнительские умения.

SUMMARY

Lai Ciao Qian. The methodological vectors of students' vocal training at pedagogical universities.

Within the limits of the presented article the specificity of future musical art teachers' training is considered in the context of the interaction of its components. An attempt conditionally to distinguish the directions of vocal training is carried out for this purpose, namely: the formation of students' vocal-technical skills, the mastery of theoretical knowledge of phonation and development of their vocal and performing skills. The art of singing, influencing the aesthetic development of students, appears in their ability to understand and appreciate the beauty of vocal art and mastery of a singer, as well as to perform works of vocal music, that is both the challenging and exciting stage of the creative process. A vocal art, influencing artistic offenses, reveals the aesthetic value of various phenomena of reality, enriches the world of the personality, extends its experience, exposes musical-creative capabilities. Therefore, it is important for the future musical art teachers to have a deep understanding of the nature and specifics of vocal art as a means of artistic reflection of reality, its conditionality of general historical and social significance. Hence, we consider vocal training as the maximum process of the developing of the students' ability for deep understanding of the content of musical images and their embodiment in perfect vocal performance form.

Key words: vocal training, methodological vectors, musical art teacher, singing, vocal, techniques phonation, vocal and performing skills.